

ceres på en anden måde end de reale bestemmelser. De prædiceres ikke 'hvadhedsligt' og lever i det hele taget op til de øvrige kriterier for det transcendentale. For den skolastiske metafysikforståelse er det afgørende, at metafysikken i modsætning til logikken er en realvidenskab, dvs. har med realt værende at gøre. Med sin forståelse af de kategoriale begrebsklassers og det forstandsmæssigt værendes realitet kan Franciscus holde fast ved metafysikkens bestemmelse som realvidenskab og samtidig begrunde en udvidelse af det transcendentale felt til også at omfatte det kategoriale og det forstandsmæssige. I denne udvidelse af det scotistiske begreb om den 'transcenderende videnskab' ser udgiveren et skridt i retning af Kants transcendentalfilosofi. Mellem Franciscus de Mayronis og Kant er dog endnu næsten et halvt årtusindes gennemtænkning af transcendentalelærens betydning for metafysikbegrebet. Franciscus' bidrag er måske et skridt på vejen til vejen ... til Kant.

Denne bog vil uden tvivl komme til at spille en vigtig rolle for udforskningen af både transcendentalfilosofiens middelalderlige forhistorie og – mere specielt – scotismens historie. Bogens umiddelbare målgruppe må nok findes inden for den specialiserede filosofihistoriske forskning, men det brede perspektiv i den middelalderlige transcendentalelære garanterer dens status som et centralt studieobjekt også i en videre, idéhistorisk sammenhæng. Udgiveren er

i øvrigt medforfatter til artiklen om de transcendentale begreber i *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (bd. 10, opslagsord *Transzendental III.*), og i indledningen vil man finde flere af de dér nævnte skolastiske kilder mere udførligt behandlet og citeret. Filosofihistoriens første selvstændige afhandling om transcendentalerne kunne være blevet gjort tilgængelig for et større publikum, hvis udgiveren havde forsynet den med en oversættelse, men man må dertil sige, at Franciscus de Mayronis' skolastiske latin faktisk hører til den lettere af slagsen. Desuden er det vel også på sin plads, at der udkommer bøger, som minder os om, hvad vi går glip af, hvis vi ikke tager os tid til at tilægge os de klassiske sprog.

Claus Ashbjørn Andersen

Fabrikkens idéhistorie

Håkon W. Andersen, Terje Borgersen, Thomas Brandt, Knut Ove Eliassen, Ola Svein Stugu, Audun Øfsti: Fabrikken. Spartacus Forlag, Oslo, 2004, 682 sider, no. Kr. 298,-

Hvad er om ikke den vigtigste, så dog den mest altgennemtrængende idé gennem de seneste 200 år? Et overraskende, men yderst intelligent bud kunne være: standardiserede dele. I dag er det en selvfølge, at vi kan få reservedele til alt, lige fra biler og fly til dørhængsler, men det var faktisk først i 1851, ved verdensudstillingen i

Crystal Palace, at princippet indfandt sig, da verden for alvor fik Colt-revolveren at se. I stedet for håndlavede våben, produceret som våbensmede altid havde gjort det, præsenterede amerikanerne et system af standardiserede dele med et hidtil uset præcisionskrav til produktionen. Hver enkelt del måtte jo være i stand til at erstatte den forudgående. Potentialet var kolossalt. I stedet for at håndfile hvert enkelt våben, lod to ødelagte rifler sig sætte sammen til én brugbar - uafhængigt af specialviden.

Denne lille detalje, og en mængde andre, er at finde i det norske storværk *Fabrikken*, og alle indgår de i en større mosaik af idéer, billeder og historier, der tilsammen skal belyse fabrikkens idéhistorie på en utraditionel måde. Den nærmere baggrund for dette kæmpeværk om fabrikkens rolle i vort liv udspringer af, at Trondhjems Universitet i 1995 blev omlagt til et teknisk-naturvidenskabeligt universitet. Som humanist var det om at følge med, og et af resultaterne er denne 700-siders mastodont 'med relevans for norsk industri og næringsliv'. Og det er ikke helt forkert. Man erfarer imponerende meget om, hvordan arbejdsopfattelser, social organisering, markedsdannelse og det moderne menneske i det hele taget, har udviklet sig de seneste 200 år. Fabrikken er alle tiders prisme. Et af de mest centrale fænomener i moderne tid, ikke kun fordi den har været med til at producere den omverden af ting, vi bebor i dag, men frem for alt fordi

fabrikken har forandret vort sprog og måden vi tænker på.

Udgangspunktet er de sidste 200 års fabrikkultur, og forfatterne har et godt øje til alle vore stereotype billeder af den, som fx Henry Fords klassiske industrianlæg *River Rouge*, opført fra 1916 og frem, i udkanten af Detroit. Et virvar af produktionshaller hvis kompleksitet langt oversteg den enkeltes fatteevne. Træ, stål, olie og mennesker gik ind, biler og konsumenter med større løn kom ud. På sit højdepunkt i 1919 producerede anlægget 707.000 Ford-T modeller om året. Med denne enorme fabrik og tusindvis af andre, peger forfatterne på en fabrikstype, vi alle kender. Hvad enten det er som arbejder, nabo eller blot avislæser eller filmsker, udgør fabrikken en af de mest kendte institutioner i vort mentale landskab. Med en vis selvfølgelighed er vi alle bekendte med fabrikkens historie og geografi, med dens nytte og funktioner.

På ganske original vis bekender forfatterne sig til retorikken som metodisk udgangspunkt. Et valg, der afspejles i bogens usædvanlige form. Bogen er bygget op som en række af *topoi*, af forskellige 'steder', hvor fabrikken kan findes i et kulturelt landskab. På denne måde er fabrikken lige så meget en idé som en fysisk begivenhed. 'Fabrikken' med dens skorstone og stålsatte arbejdere er derfor kun et kondensat af en lang række erfaringer med et industrialiseret samfund. Den er, hvad man med et ord

fra retorikken ville kalde en topos, et mødested for en række erkendelser. På den måde har vi fået en række standardfortællinger om fabrikkens rolle i vor historie: Fabrikkens rolle i fremstillinger om den industrielle revolution – her som et moment i en stor episk fortælling. Historien om da fabrikken kom til byen – her fabrikken som et skæbnesvangert indbrud i en mere harmonisk kultur. Historien om dengang der fandtes fabrikker midt i byen – fabrikken som symbol på et stykke ægte og svunden arbejderkultur. I alle disse fortællinger om livshistorier, økonomiske, sociale og historiske forhold bruges 'fabrikken' som en topos, der i sidste instans kan medvirke til de sidste 200 års store fortælling om mennesket som et arbejdende og fortællende dyr.

Når forfatterne har valgt den retoriske strategi, bliver et kritisk element for undersøgelsen: Hvad er fabrikken egentlig? Har de billeder, vi gør os af fabrikken – historisk og aktuelt – noget med virkeligheden at gøre? Udgangspunktet for bogen er, at fabrikken ikke blot er et sted, men også en idé. Fabrikken er ikke udelukkende et fysisk objekt, et sted, hvor der foregår produktion. Fabrikken er snarere et billede, en omfattende ressource i vores kultur, hvorfra der udgår begreber, billeder, idéer og værdier. På den måde kan fabrikken siges at være et moderne ikon, som vi prøver at begribe verden med. Derfor får fabrikken og dens arbejdskampe da også karakter af

ideologisk omdrejningspunkt i den moderne verden. Det stereotype billede af højtragende fabrikksskorstene og heroiske arbejdere har længe været med til at anskueliggøre den moderne industrialiserede verden, men har også været med til at begrænse vor forståelse af den. Det råder denne bog bod på.

Formålet med at bløde billedet af fabrikken op er at vise, hvor mange måder den har kunnet eksistere på, samtidig med at man forsøger at fremmane en række fællestræk. Derfor er bogens mange sider et behændigt og fascinerende sammensurium af små punktnedslag om fabrikkens forhold til musikken, om bevægelsesstudier af arbejdere, kombineret med længere studier af arbejdets filosofi, industrialisering som historisk proces og af fabrikkens rolle i landskabsmaleriet.

Fælles for alle disse *topoi* er en optagethed af fabrikken som en tvetydig figur. Meget positivt følger af fabrikken i form af teknologiske gevinster, fremskridt og øget levestandard. I denne retning bliver fabrikken billedet på en ny og uhørt effektivitet. Et billede, fordi den samler en række idealer omkring sig, idealer om effektivitet, orden, kontrol, mekanisering og forfinede urbanitet. Fabrikken er her et forbillede for social organisering, hvor hele samfund organiseres efter produktionsmæssige logikker. Fabrikken bliver den velsigtede samfundsopdrager, som bidrager med rytme og koordination og som opretter orden og disciplin.

Dette positive billede blev hurtigt vendt på hovedet, fx hos Marx, som i spindemaskinen så bekræftelsen på, at 'kapitalen, når den tager videnskaben i brug til sine formål, altid tvinger arbejdets rebelske hånd til at føje sig'. Et billede, vi alle kender fra Chaplins ikke mindre kritiske *Modern Times*. På samme tid følger en heftig kritik af fabrikken, der bliver et billede på verdens hæslighed. 'Dark Satanic Mills', som det hedder hos William Blake, 'et monster af jern, en Molok med et hjerte af stål, en kæft så stor som graven, med tænder af stål og klør af messing'.

Allermest interessant bliver bogen dog når den forholder sig til det klassiske billede af fabrikken, det være sig Chaplins imaginære eller Fords virkelige. Det fremgår tydeligt, at Ford som teknolog og producent ikke længere er et retvisende billede af den typiske fabrik. Som afslutning på bogen reflekterer forfatterne grundigt over fabrikkens eventuelle forsvinden. Fabrikken som vi kender den er under pres, fordi det at 'fabrikere' er under pres. Med den stigende dematerialisering af produkter i et måske kommende videnssamfund er det ikke længere så let at forstå, hvad der produceres. I de nye netværksfabrikker er information ikke blot en ny produktdimension, det er den nye indsatsfaktor i det hele taget. Er fabrikken ved at lukke ned, ved at blive til et arkiv der ikke længere hører samtiden til, men snarere fortiden? Lever vi stadig i en fabriksverden?

Forfatterne slutter med et rungende ja, men påpeger, at fabrikken i dag er blevet en flygtig størrelse, som ikke lader sig begrænse af, hvad vi hidtil har kendt som fabrikken. Et er sikkert og vist: Fabrikken vil vedblive at være et af de mest interessante og dominerende kulturprodukter, mennesket har skabt.

Frank Beck Lassen

Heidegger og humanismen

Martin Heidegger: Et brev om humanismen. Informations Forlag 2004, 88 sider, kr. 128,-

En af de mest berømte tekster i det 20 århundredes filosofi er egentlig et brev, som Martin Heidegger forfattede med henblik på at besvare den franske tænker Jean Beaufrets venlige henvendelse, der indeholdt en række spørgsmål. Hvoraf de væsentligste lyder: (1) Hvordan kan ordet 'humanisme' gives en mening påny?, (2) Hvordan lader forholdet imellem ontologien og en mulig etik sig præcisere?, (3) Hvordan reddes det eventyrlige, som enhver udforskning rummer et element af, uden at filosofien gøres til en ren og skær eventyrer? Som de to oversættere, Søren Gosvig Olesen og Karin Wolgast, gør opmærksom på i den fremragende indledning til den ligeså fremragende oversættelse af 'Et brev om 'humanismen'', så gentager Heidegger i brevet Beaufrets spørgsmål på sin egen karakteri-